

ÁSOTT-E MAMMUTFO

A gyöngyösi Mátra Múzeumban teljes nagyságában áll egy mammutcsontváz. Hazánkban találtak rá 1949-ben, és – kiegészítve – 1970-ben állították helyre. Ez a lelet nemcsak azért érdekes, mert a mammut, a jégkorszaknak ez a hatalmas testű elefántja már régen kihalt, hanem azért is, mert perdöntő annak a tudományos kérdésnek a megítélésében, hogy ásott-e mammutfogó vermet az ősember. Erről számol be cikkünkben a lelet egyik tudományos feldolgozója.

Heves megye alispánját 1949 júliusában értesítették, hogy Mátraderecskén egy kis homokbányában mammutmaradványokra bukkantak. A falu asszony bírája név szerint kérte a kiküldetésem, mert annak idején olvasott a subalyuki ásatásaimról, és úgy vélte, hogy ha az ősembert és kultúráját fel tudtam tárni, majd csak elboldogulok a mammuttal is. Neki, Kovács Józsefnének köszönhetjük a lelet megmentését, mert parancsszóval megtiltotta, hogy bárki is hozzányúljon. Akkoriban nem volt egyszerű dolog még a lelet ideiglenes tartósításához szükséges anyagok beszerzése sem. Végül mégiscsak együtt volt minden, és Nagy Imre barátommal nekifogtunk a mammut feltáráshoz.

Egy egész csontváz

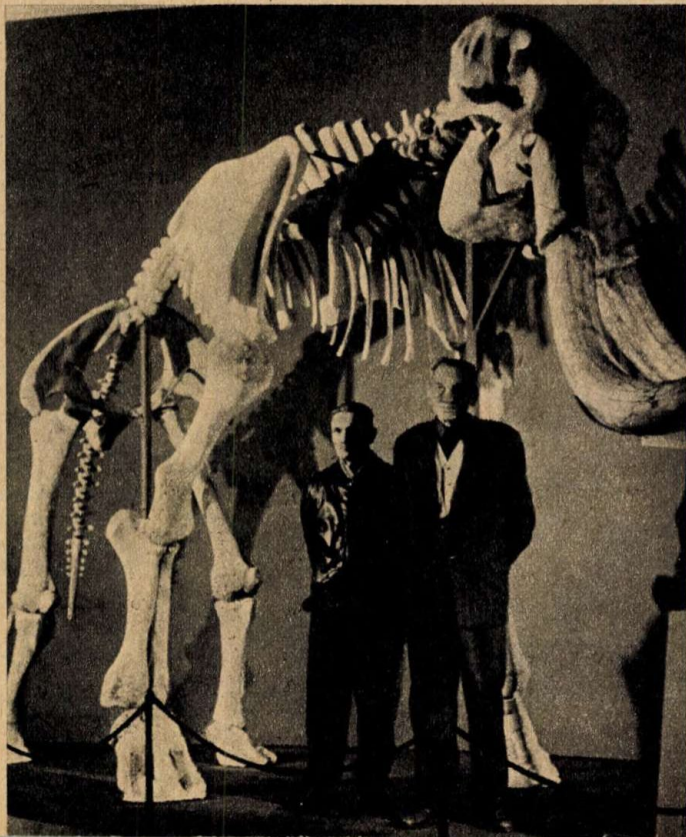
Azt hittem, hogy a mammutnak csupán néhány maradványa kerül majd elő — ez elég gyakori eset, már Egerben is előfordult —, de már az első órák után ki-

tűnt, hogy olyan leletre bukkantunk, amelynek talán összefüggő vázrészeit rejtje a homok. Ezt igazolta az egyik szűrőpróbánk is. Később kitudtunk, hogy a váz az eredeti helyzetében fekszik előttünk. Mondanom sem kell, hogy ennek a kedvező fordulatnak mennyire megörültünk. Csak a leletet fedő homok rontotta le erősen a reményeimet és az örömeimet is. A homok...! Ravasz, kiszámíthatatlan közeg, a kutatót az utolsó ásónyomig izgalomban, kétségben és reménységben

tartó — zsákbamaczka. Mert folyóvíznek a hordaléka! Az időjárás nagyon kedvező volt, és napi 14—16 órát is dolgoztunk.

A mammut körülbelül két és fél méter mélyen volt. Vele egy szinten több 6—8 cm mély, rozsdabarna, vékony homorulatot találtunk a homokban, mintegy másfél méter szélességben. Ezek az erecskék azt jelentették, hogy itt valamikor sekély medrű vízfolyás volt. Az állat valószínűleg szomját oltani jött ide, de beleragadt a mederbe. A

A Mátraderecskén 1949-ben feltárt mammut csontváza Gyöngyösön a Mátra Múzeumban. Előtte állnak a feltárási. Helyreállította és kiegészítette dr. Jánosi Dénes — Rozsnyói Márton közreműködésével — 1970-ben (Fotó: Juhász András)

GÖDÖR VERMET AZ ŐSEMBER

rozsdabarna, megszakítás nélkül húzódo erecskék még azt is elárulták, hogy itt *nyoma sincs emberi kéz munkájának, a homokba való beásásnak.* (Egyébként minden tapasztalt kutató tudja, hogy az egykori gödör helyét csaknem centiméter pontossággal ki lehet mutatni még a csak kicsit rétegezett talajban is, a rétegek eltéréseiből.)

A mammut lábainak és bordáinak a helyzetéből könnyű volt megállapítani, hogy az állat annak idején a bal oldalára dőlve feküdt el. Amikor a bordák feltárására került sor, érdekes megfigyelést tettünk. Néhány borda vízszintes irányban és egy vonalban el volt törve, és a letört darabok hiányoztak. Később kitűnt, hogy a töréseket sarkas kődarabokkal okozták. Röviden: az állat jobb oldalából az ágyéktól kezdve legalább egyméteres darabon 100 kilónyi húst kímetszettek.

A koponya és az agyarak helyzete érdekes volt: a koponya nem a bal oldalán feküdt, hanem kissé megdőrtve, valószínűleg az agyarakra támaszkodva: majdnem függőlegesen helyzetben. Az volt a benyomásom, hogy az állat az agyaráira támaszkodva fel akart kelné, de ez a kísérlete nem sikerült.

A gyenge megtartású csontok a helyszínen csak ideiglenes kezelést kaptak,

de ez lehetővé tette szállításukat. Kivétel volt a hatalmas, 320 cm hosszú agyarpár és a hordó nagyságú koponya. Ezeket már ott, a helyszínen kellett gondosan megszilárdítanunk és tökéletes gipszpólyába helyezni.

Kavicssal, körömmel?

Mindezt azért mondom így el, mert a mátradecekskei mammutletnek — őslénytani érdekességén kívül — *perdöntő jelentősége van abban a tudományos kérdésben, hogy ázott-e az ősember a mammut elejtésére vermet.* E kérdés jelentősége nyomban érthetővé válik még a nem szakember számára is, ha tudja azt, hogy az egyetemes ősemberkutatás szakirodalmát (de a szépirodalmát is) uralja az a téves felfogás, mintha az ősember a vastag bőrű nagyvadakat, az elefánt-, az orrszarvú- és a vízilóféléket kizárólag vermek segítségével tudta volna zsákmányul ejteni. Az a föltevés, hogy az ősember a mammutot kizárólag veremben tudta zsákmányul ejteni, a következő bizonyítékokon nyugszik. (Ezeket a most rendezés alatt álló: *Amit az ősemberről rosszul tudunk* című könyvem kéziratából vettem át.)

1. Az angliai dorsetshire-i Dewlis mészkőrétegében 1905-ben egy 60 m hosszú és 6,5 m mély, laza homokkal kitöltött mészkőárókban O. Fischer egy déli elefánt (Elephas meridionalis) megpörköldött csontjait és egy tűzhely maradványait tárta fel kezdetleges kőeszközökkel együtt. Néhány angol tudós úgy vélte, hogy ezt a hatalmas árkot az ősemberek elefántfogó veremnek vájták ki. Macalister neves angol régész már akkoriban kifejezte ezt a véleményét: „Bajos elképzelünk, hogy a pliocén idők emberőse eolitjai* és pusztá körme segítségével el tudott volna végezni ilyen hatalmas mérnöki feladatot.”

2. Egy másik veremrendszert 1907-ben O. Hauser tárt fel Franciaországban a Vézère folyó szintje felett 10 méterre, egy kis mészkőpláton. Ott 21, sakk-táblaszerűen elrendeződő tölcser alakú gödröt talált. Ezek 1—6 m mélyek és fent 2—3 méter szélesek voltak. Hauser egyetlen gödörben sem talált sem tűzhelynyomot, sem állati maradványt, sem eszközt, ellenben a fenekükön nagy, gömbölyű kavicsokat lelt, „amelyekkel — írta ő — a lyukakat kivájták”.

3. Végül a mai afrikai elefántfogó vermek példáját említik az ősember mammutfogó vermeinek bizonyítására.

Hauseren kívül — az ő feltevéseire támaszkodva — a német W. Soergel a legelkeesebb szöszölője az elméletnek. Nálunk Gorka Sándor adott e nézetnek hangot. Kár, hogy helyszűke miatt nem ismertethettem Hausernek az ősemberi

alkotásokká, vadfogó vermekké előléptetett gödröket kapcsolatos elméletét, amely annyi ellentmondást tartalmaz, ahány állításból áll. Ehelyett csupán annyit jegyzek meg itt: azoknak a szakembereknek, akik elhitték, hogy az ősember gömbölyű kavicssal vermet tudott vájni a mészkőbe, fogalmuk sincs e követ szilárdságáról. Íme egy példa: a mészkőbányákban használatos kézi acél pergőfúróval, amelyet 6 kg-os kalapáccsal vernek, egy 35 mm átmérőjű és 1 m mély lyuknak a fúrása 1,5—2 órába telik! Csupán egyetlen egykőbméteres gödör kialakításához 780 lyukat kell fúrni, és ez 1560 munkaórát igényel. Az ősember technikai lehetőségeit figyelembe véve: egy-egy olyan gödörnek az elkészítéséhez, aminőt Hauser említ, legkevesebb 40—50 év-re lett volna szükség.

Hauser esetében mégcsak nem is egy vaskos melléfogásról van szó. Svájci ember, tapasztalt kutató, akiről sértés volna föltenni, hogy nem ismerte a hazája természeti nevezetességeinek számító úgynevezett

gleccsermalmokat Luzernből. Nos, amint e gleccsermalmok, úgy az általa a Vézère platóján feltárt gödrök is az *örvénylő víz által forgatott kavicsok és homok együttes munkájaként képződtek*. Ha az ősember vadfogó vermet akart volna ásni, ezt a puha homok- vagy lösztalajba ásta volna. De nem tette... Eppen ezt bizonyítja a mátraderecskei mammutlelet.

Tanúság: a maradványok elhelyezkedése

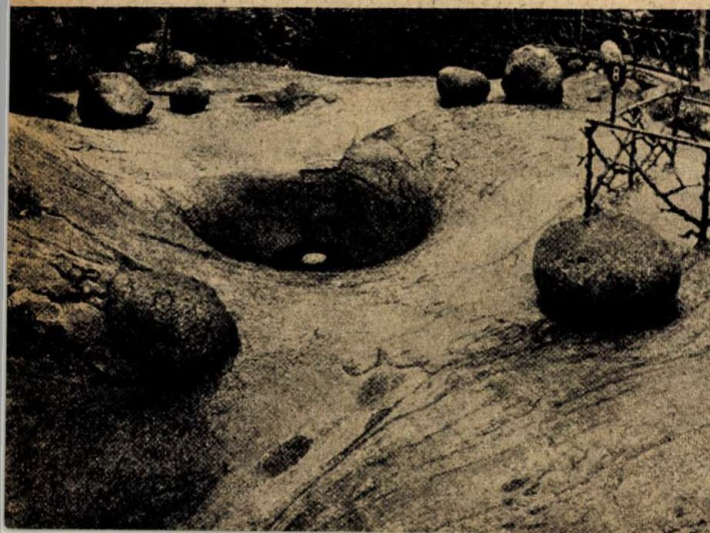
A mátraderecskein kívül volt még egy mammutleletünk is, a *magyarbodzai*, amelyből szintén következtethetünk arra, hogy az ősember nem ásott vermet. Mindkét leletnél azok a nyomok igazolják ezt, amelyek az ősvadászok hátrahagytak. A magyarbodzai leletnél — amint a nyomokból következtethető — *tüzet raktak*, az állat nagy részét *elfogyasztották*, a *pörkölt csontokat* otthagytak,

és közben néhány *eszközük* is hátramaradt. Nos, annak az eldöntéséhez, hogy verembe fogott vagy földön elfekvő állatot fogyasztottak-e el, az adja a kulcsot: mekkora a pörkölt csontok, a tűz és az eszközök határolta terület, és miképpen helyezkedtek el a pörkölt csontok, az eszközök és a tűz egymáshoz viszonyítva, függőleges irányban? Ha ugyanis az említett maradványok egy elképzelhető verem nyílását jóval meghaladó területen és egy szinten fekszenek, akkor nyilvánvaló, hogy egy *földön elfekvő* állat elfogyasztásáról van szó. Ez a helyzet Magyarbodzán.

Mátraderecsken ugyan nem raktak tüzet, de az állat tetemének megdézsmálása közben hátrahagytak egy 4 cm széles és 11,5 cm hosszú *kalcedon pengét*: ezt a pengét a lelettel teljesen egy szintben, az agyarak csúcsától 6,5 méterre találtam meg. A jókora kalcedon pengén megmunkálásnak — sajnos — alig

„Gleccsermalmom” Luzernban (Svájc) a Gleccserkertben. A kisebb köveket az olvadó jég örvénylő vize forgásra kényszerítette, és így azok egymás mellett sorakozó, tölcser alakú gödröket martak ki a mészkőtalajból

Kőüstök egy részlete a Kisbékásszoros oldalából. A hegyi patakokban sodródó kövek marták ki

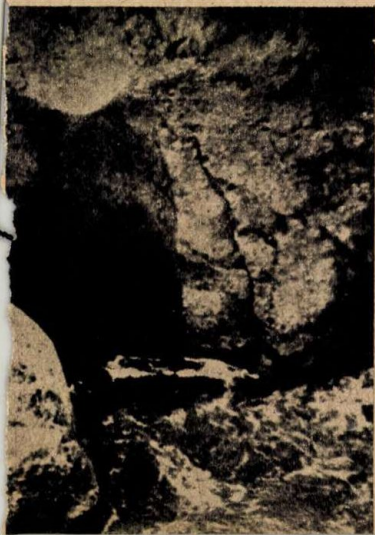

van nyoma. (Egykori készítőjének olyan jól sikerült ezt a pengét leütnie egy nagyobb kődarabról, hogy utána alig volt szükség további finomításra.) Így azután nem lehet megállapítani róla, hogy melyik kőkori kultúrának a terméke. Ezért a mammutlelet korára sem tudunk pontos adatot mondani. Viszont annyi bizonyos: a penge távolsága a mammutcsonttól nagyobb, semhogy ősember ásta verembe lehetne gondolni. Mindkét leletünk arról tanúskodik: az ősember nem veremben ejtették el a mammutot.

Mit mond az ősvadász?

Am kérdezzük meg magukat az ősvadászokat: ástak-e mammutfogó vermet? Európa különböző barlangjaiból több mint ezer barlangi rajzot és festményt ismerünk, és ezek zömmel állatokat és vadászokat ábrázolnak. Ez érthető, hiszen

O. Hauser feltehetően ilyen – a Vézère-folyó alkotta – kőüstöket vél ősemberi alkotásoknak, vadfogó vermeknek

a vadászatból élő ember képzeletét főként az emlős nagyvad foglalkoztatta. Ismerünk sok olyan képet, amelyen az ősvadász úgy ábrázolta az állatokat, ahogyan látni szerette volna őket: nyilakkal és lándzsákkal keresztül-kasul átverten. Ismerünk sok jól sikerült mammutképet is, de egyetlen olyant sem, amelyen az ősvadász a mammut vadászatát vagy verembe való fogását ábrázolná, de még olyat sem, ahol a legbiztosabban sebezhető pontját kijelölné a szokásos jelekkel, a szívvél vagy a lándzsa hegyével.

A mammutfogó vermekre vonatkozó elgondolást végül megcáfolja az a tény is, hogy — a leletek tanúsága szerint — a középső kőkortól avagy a musztiéri kultúráról kezdve (ez a kultúra a jégkorszak második felére, az utolsó előtti eljegesedés időszakára esik, kb. i. e. 100 000–40 000 évig tartott) Európában a mammut és a gyapjas orrszárvú már alig fordult elő az ősvadászok étlapján, sőt több barlangi tanyahelyünk van, ahol hírmondója sincs.

Csak egyetlen példa: a Bükk hegységi Subalyuk-barlangból, amelyben a neandervölgyi típusú ősember kb. 30 000 éven át laktak, mindössze 18 mammutcsont került elő. Belőlük is 15 mammutfogónak a maradványa; márpedig a mammutfokon egy mákszemnyi hús sincs, tehát feltehetően nem élelemnek, hanem eszközkészítésre szánt anyagnak vitték őket a barlangba.

Ezt a kétségbevonhatatlan tényt hagyták figyelmen kívül azok a szakírók, akik

a mammutnak a verembe való fogását magától értendőnek vették, és elméltükben egész Európát telezsórták mammutfogó vermekkel. Elfelejtették, hogy a musztiéri kultúrát is kikényszerítő rendkívül erős lehűlés (az utolsó előtti eljegesedés: Európában a Riss) drasztikusan véget vetett azoknak a lehetőségeknek, amelyekkel addig rendelkezett az ősember. E lehűlést megelőző melegebb időkben az ősember a síkságon élt és ott vadászott őselefántra, őrszárvúra és vízilóra. És akkoriban valóban bámulatos „elefántvadász” volt: bizonyítja ezt a zsákmányából ránk maradt gazdag leletanyag. Csakhogy a rendkívül erős lehűlés kiűzte őt erről a vadászterületről, és a hegyvidékek barlangjaiba kényszerítette. És ettől kezdve semmi hasznát sem vette a nagyvadak vadászatára alkalmas addigi fegyvereinek. A meleget kedvelő csupasz bőrű őselefánt, őrszárvú és víziló ugyanis úgy eltűnt, mint a füst. Helyüket a szőrbundás mammut és az orrszárvú foglalta el. Ezeknek az életmódja egészen más volt, az ősember nem tudott rájuk vadászni a régi módszereivel és fegyvereivel.

Meg kell hát barátokunk azzal a gondolattal, hogy a dermesztő hideg elől a barlangokba menekült ősembernek nem voltak „mammutvadászok”: a mammut húsból csak ritka alkalommal, az állat elhullása, valamilyen szerencsétlensége esetén lakmározhattak.

Dancza János
muzeológus